

УДК: 159.942: 613.8

**Scale of self-assessment of mentalization and self-agency development in
mentalization-based therapy process (sams): first validation**

**Шкала самооцінки розвитку менталізації та суб'єктності у процесі
терапії, що базується на менталізації (сомс): первинна валідизація**

Iryna Semkiv, Ph.D in Psychology, Associate Professor, Associate Professor in Department of psychology and psychotherapy in Ukrainian Catholic University. 17 Parion Sventitskohe St. Lviv, 79011, Ukraine

Ірина Семків, кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри психології та психотерапії Українського католицького університету. Вул. Іларіона Свенціцького, 17, Львів, 79000, Україна. E-mail: semkiv@ucu.edu.ua; SCOPUS ID: 57195073829; Researcher ID: AAZ-6792-2021; ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-4139-2699>

Roman Kechur, Ph.D in Medicine, Associate Professor, Head of Department of psychology and psychotherapy in Ukrainian Catholic University. 17 Parion Sventitskohe St. Lviv, 79011, Ukraine

Роман Кечур, кандидат медичних наук, доцент, завідувач кафедри психології та психотерапії, Українського католицького університету. Вул. Іларіона Свенціцького, 17, Львів, 79000, Україна. E-mail: kechur@ucu.edu.ua
Researcher ID: G-4780-2019; ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-9489-7351>

Tetiana Tymkiv, master in Psychology, head of Counseling Center «Poradnia» of Department of psychology and psychotherapy in Ukrainian Catholic University. 17 Parion Sventitskohe St. Lviv, 79011, Ukraine

Тетяна Тимків, магістр психології, керівник консультативного центру «Порадня» кафедри психології та психотерапії Українського католицького

університету. Вул. Іларіона Свенціцького, 17, Львів, 79000, Україна. E-mail: t.tymkiv@ucu.edu.ua; ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-6127-7298>

Taisiia Tkachuk, Ph.D in Psychology, Professor, Professor in Department of psychology and psychotherapy in Ukrainian Catholic University. 17 Ilarion Sventitskoho St. Lviv, 79011, Ukraine

Таїсія Ткачук, доктор психологічних наук, професор, професор кафедри психології та психотерапії Українського католицького університету. Вул. Іларіона Свенціцького, 17, Львів, 79000, Україна. E-mail: tkachuk@ucu.edu.ua; ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-2721-6392>;

Abstract

Developing reliable and valid tools for measuring the effectiveness of psychological and psychotherapeutic interventions is a critical task of modern psychological science and practice in Ukraine. The article presents a description of approbation of the psychological questionnaire (scale) for measuring self-assessment of development mentalization and self-agency in the process of mentalization-based psychological counseling (therapy) (SAMS). SAMS was developed within the theoretical psychoanalytic paradigm based on the psychodynamic tradition of empirical studies of the effectiveness of psychological interventions. The theory of mentalization by P. Fonagy and the theory of self-agency by J. Knox became the theoretical foundation of the SAMS.

The purpose of the empirical study is to develop the body of SAMS and to check it for reliability and validity. Psychometric strengths of the SAMS were checked on a sample of clients of the project “Poradnya” (psychological counseling center) of psychology and psychotherapy Department of the Ukrainian Catholic University. 86 people were studied in the initial research and 32 in the re-test research. The study examined the SAMS methodology for internal, constitutional, and re-test reliability and its structural and constitutional convergent validity.

According to the results of the conducted empirical research, it can be stated that the SAMS technique has high reliability and validity. Therefore, it can be used in

further scientific studies of the effectiveness of psychological interventions in the same way as in psychological practice in Ukraine.

Keywords: *mentalization, self-agency, methodology, effectiveness of psychotherapy, psychological counseling, evidence-based psychotherapy.*

Анотація

Розробка надійного та валідного інструментарію вимірювання ефективності психологічного та психотерапевтичного впливу є надзвичайно важливим завданням сучасної психологічної науки та практики в Україні. Шкала самооцінки розвитку менталізації та суб'єктності у процесі психологічного консультування орієнтованого на розвиток менталізації (СОМС) розроблена в рамках теоретичної психоаналітичної парадигми з опорою на психодинамічну традицію емпіричних досліджень ефективності психологічного впливу. Теоретичним підґрунтям методики стали теорія менталізації П.Фонаги та теорія суб'єктності Дж.Нокс.

Метою емпіричного дослідження є розробка та апробація (перевірка на надійність та валідність) шкали СОМС на вибірці клієнтів консультативного центру «Порадня» кафедри психології та психотерапії Українського католицького університету. Досліджено 86 осіб у первинному тестовому дослідженні та 32 особи у ре-тестовому. У дослідженні здійснювалась перевірка шкали СОМС на внутрішню, конституційну та ре-тестову надійність, а також на її структурну та конституційну конвергентну валідність.

За результатами проведеного емпіричного дослідження можна стверджувати, що шкала СОМС володіє високою надійністю та валідністю, а тому, може використовуватись у подальших наукових дослідженнях ефективності психологічного впливу так само, як у психологічній практиці в Україні.

Ключові слова: *менталізація, суб'єктність, методика, ефективність психотерапії, психологічне консультування, доказова психотерапія.*

Вступ

Постановка проблеми. Наявність надійного та валідного інструментарію вимірювання ефективності психологічного впливу у процесі психотерапії та психологічного консультування є важливим на етапі розвитку психологічної практики в Україні. Саме тому розробка та апробація шкали самооцінки розвитку менталізації та суб'єктності у процесі психологічного консультування (терапії) орієнтованого на розвиток менталізації (СОМС) є важливим кроком до зближення практичної та наукової гілок психології. Особливо значущим є те, що шкала СОМС розроблена в рамках психоаналітичної психотерапевтичної традиції, що дає можливість застосовувати її у подальших наукових дослідженнях ефективності психоаналітичного впливу в процесі психоаналітично орієнтованого консультування та психотерапії в Україні.

Теоретичне підґрунтя методики. Поняття менталізації операціоналізується у теорії Р. Fonagy, який не лише теоретично обґрунтовує та емпірично апробує концепт менталізації, але й розробляє особливий метод психоаналітичної практики – *терапія, що базується на менталізації (mentalization based therapy)* (Bateman & Fonagy, 2006). Концепт *менталізації* визначає несвідому, так само як і свідому психічну активність особистості, яка реалізується у спроможності розуміти та уявляти психічні стани, наміри чи переживання людей у ситуації аналізу їх поведінки (Fonagy & Allison, 2012). Поняття менталізації походить від суміжного поняття, яким користуються у когнітивній психології – «*Теорія психіки*» (*Theory of mind*) (Premack & Woodruff, 1978), проте менталізація є більш розлогим конструктом. Когнітивні психологи (Gweon, Dodell-Feder, Bedny, & Saxe, 2012; Bull, Phillips, & Conway, 2008), на відміну від психоаналітиків, (Fonagy, 2015; Knox, 2011) здебільшого зосереджуються на когнітивних аспектах уявлень людей про внутрішній психічний світ інших (Fonagy, 1989). Натомість, концепція менталізації вміщує у собі по-перше, когнітивний (теорія психіки), афективний (емпатія) та рефлексивно-поведінковий (рефлексивна функція) компоненти (Luyten & Fonagy, 2015), а по-друге, орієнтована на розуміння інших у такій самій мірі як і на розуміння самого себе (Bateman & Fonagy, 2010).

Отож, згідно з психоаналітичною теорією, менталізація та уявлення про інших тісно пов'язані з уявленням про себе (Luyten & Fonagy, 2015). Високо розвинена менталізація, яка найчастіше опосередкована *рефлексивною функцією* реалізується завдяки здатності створювати уявний образ себе та образ іншого у своєму внутрішньому суб'єктивному світі, з подальшим вмінням витримувати відмінності між образом себе та образом іншого в уяві (Fonagy & Target, 1997; Кнох, 2011). J. Кнох у зв'язку з цим наголошує, що знання про свої вчинки – відкриття їх значення та їх осмислення, так само як і осмислення вчинків інших, є основою відчуття власної *суб'єктності*. Суб'єктність, у цьому контексті, є таким уявленням про себе та про інших, яке відображає іншого та себе, як активних учасників соціального процесу. Авторка зазначає, що особистість, може бути як активним суб'єктом впливу на інших, що у щоденному спілкуванні вербально формулюється у активному стані - «Я» (англ. «I») так і об'єктом впливу інших на себе, що має формулювання пасивного стану - «Мене» (англ. «Me») (Кнох, 2009). Caston J. вважає, що розвиток сталого відчуття суб'єктності на відміну від сталого відчуття себе як об'єкта, є основною ціллю будь-якого психологічного впливу і провідною ідеєю усіх психоаналітичних інтервенцій (Caston, 2011). Таким чином, менталізація та суб'єктність є тісно зв'язаними психічними явищами, формування яких є ціллю психологічного впливу у процесі психотерапії чи психологічного консультування. Суб'єктність є тісно пов'язаною з активністю особистості та зі спроможністю прийняття рішень (Дітюк, 2021; Мещеряков, 2017)

Менталізація є не лише пов'язаною із суб'єктністю особистості, але й із структурними її особливостями, про що неодноразово наголошують психоаналітики (Fonagy & Target, 1997; Semkiv & Turetska & Kryvenko & Kechur, 2022).

Автори (Luyten & Fonagy, 2015; Luyten, at al., 2020; Jensen, at al., 2021) виділяють два різновиди металізації, один з них є вродженим, а інший набувається у значущому стосунку з матір'ю, або іншим опікуном, який її заміняє. Вроджена – автоматична менталізація – розгортається у вмінні

адекватно сприймати мімічні, жестикуляційні та інші поведінково-ситуативні сигнали людей, з подальшим наданням їм конкретного значення та миттєвими поведінковими реакціями на ці сигнали. Така первісна форма менталізації вкорінена у активності підкіркових центрів мозку (Luyten & Fonagy, 2015; Jensen, et al., 2021) і базується на роботі сенсорної системи. Натомість, набута – контрольована менталізація базується не стільки на роботі сенсорно-перцептивної сфери, скільки на роботі пам'яті (короткотривалої так само, як і довготривалої), мислення та уяви, що вимагає синтезу цих процесів та активації кори головного мозку (Luyten & Fonagy, 2015). Контрольована менталізація може мати відношення як до образу короткотривалої пам'яті, з метою осмислення поточної ситуації – ситуації, яка відбувається «тут і зараз», так і до образу минулого, що виникає у процесі пригадування попереднього досвіду. Після пригадування досвіду відбувається його подальше мовленнєве опрацювання, осмислення та надання йому значення у стосунку з іншим, з тим, до кого виникає довіра (Luyten & Fonagy, 2015; Кнох, 2011). Таким стосунком може бути, поряд з іншим, стосунок з психологом.

Отож, центральним чинником розвитку спроможності до розвиненої та контрольованої менталізації є рання модель надійної прив'язаності (Baczkowski & Cierpiakowska, 2015). Дослідники підкреслюють, що надійна прив'язаність є основним механізмом розвитку здібностей розуміти міжособистісні стосунки у категоріях психічних станів та переживань (Fonagy, Redfern, & Charman, 1997), а не лише ситуативно реагувати на них. Саме через надійну прив'язаність, яка виступає запорукою довіри між дитиною та її опікуном, опікун може передати свою менталізуючу компетентність дитині. Вміння опікуна осмислювати, рефлексувати психічні стани дитини і передавати їй свій спосіб осмислення цих станів і є основою розвитку менталізації у майбутньому (Fonagy & Redfern & Charman, 1997; Кнох, 2011; Fonagy & Target, 1997). Подібний механізм лежить в ядрі психотерапевтичного впливу та, зокрема, в основі психотерапії, що базується на менталізації. У цьому випадку психолог (психотерапевт) є агентом змін, він застосовуючи свою менталізуючу спроможність допомагає клієнту

осмислити травматичні фрагменти його досвіду (Bateman & Fonagy, 2006), які згідно з К. Болласом іменуються «немисленим відомим» (Боллас, 2019).

Автори наголошують на тому, що порушення спроможності до менталізації є одним з найбільш важливих маркерів психологічних порушень різного характеру (Bateman & Fonagy, 2006). Терапія, що базується на менталізації підтримує ідею початкового створення довірливого альянсу з клієнтом з подальшим «запрошенням» до осмислення досвіду клієнта (Duschinsky & Foster, 2021). Цей різновид психотерапії може коливатись від короткотривалих ситуативних інтервенцій – при цьому «немислене відоме» з досвіду клієнта може набувати нового значення – осмислюватись, що знижує прояв гострих симптомів; і аж до тривалої багатомісячної роботи, де клієнт може розвинути, у довірливому стосунку з психотерапевтом, власну менталізуючу здібність (Juul, et al., 2019). Розвиток менталізуючої здібності формує у клієнта можливість надалі самостійно опрацьовувати змісти свого досвіду із подальшим прогресом стану клієнта вже за межами психотерапевтичного процесу (Fonagy, 2015).

Методологічне підґрунтя методики. У науковому психоаналітичному просторі розроблено методи вимірювання рівня розвитку менталізації, як от: «Mentalization Questionnaire (MZQ)» (Опитувальник менталізації) (Hausberg & Schulz & Piegler, 2012), «The Multidimensional Mentalizing Questionnaire (MMQ)» (Багатовимірний опитувальник менталізації) (Gori, et al., 2021); рефлексивної функції, як форми вияву контрольованої менталізації: «The Reflective Functioning Questionnaire (RFQ)» (Опитувальник рефлексивної функції) (Fonagy, et al., 2016); суб'єктності: «The Sense of Agency Scale» (Шкала суб'єктності) (Tapal, et al., 2017). Проте методики, яка б оцінювала зі слів пацієнтів самооцінку динаміки розвитку менталізації та суб'єктності після закінчення курсу психотерапії чи психологічного консультування немає. Отож, нами була розроблена методика спрямована на дослідження самооцінки розвитку здібностей до менталізації та суб'єктності у процесі психологічного консультування (СОМС).

Методика СОМС розроблена на основі інтеграції ключових питань згаданих методик вимірювання рівня розвитку менталізації, рефлексивної функції (Hausberg & Schulz & Piegler, 2012; Gori, et al., 2021; Fonagy, et al., 2016) та суб'єктності (Tapal, et al., 2017). Формулювання питань у шкалі СОМС базується на принципі самооцінки динаміки розвитку результатів консультативного впливу, так як у методиках «Belief in the Efficacy of Psychotherapy (BER)» (Віра у ефективність психотерапії (Переглянута) (Volpe, 2014) та «The Client Evaluation of Counseling Inventory (CECI)» (Методика клієнтської оцінки консультування) (Frey & Beesley & Liang, 2009), які стали методологічним підґрунтям конструювання тексту шкали СОМС.

Мета та завданням статті. Враховуючи практичну та наукову важливість методики СОМС, що випливає з відсутності у науковій та практичній українській психології надійного та валідного інструменту спрямованого на дослідження ефективності психологічного впливу, було сформульовано мету – розробити та апробувати (перевірити надійність та валідність) методики самооцінки динаміки менталізації та суб'єктності у процесі психологічного консультування орієнтованого на розвиток менталізації (СОМС). Завдання дослідження полягає у розробці тексту питань методики; проведенні емпіричного дослідження ефективності психологічного впливу з клієнтами проекту «Порадня» кафедри психології та психотерапії Українського католицького університету; на основі емпіричного матеріалу, перевірити внутрішню узгодженість методики, ре-тестову, конструктну, конвергентну та критеріальну валідності; верифікувати факторну структуру методики та розробити на цій основі ключ до методики.

Методи та методики дослідження

Процедура дослідження та учасники. Апробація шкали самооцінки розвитку менталізації та суб'єктності у процесі психологічного впливу (СОМС) проводилася в два етапи. Першим етапом було проведено збір емпіричних даних учасників, що завершили курс консультування в консультаційному центрі «Порадня» кафедри психології та психотерапії Українського католицького

університету. Курс консультування становить 10 консультаційних сесій (Кечур & Семків & Тимків, 2022). На основі отриманих даних було проведено аналіз внутрішньої узгодженості тверджень, структурної, конструктивної та критеріальної валідності. На другому етапі дослідження, який відбувався через 1 місяць після першого, було проведено збір ре-тестових даних учасників, які взяли участь у першому опитуванні.

У першому етапі емпіричного дослідження взяли участь 86 осіб, які були клієнтами консультативного центру «Порадня» кафедри психології та психотерапії Українського католицького університету. Учасники отримали анкету у форматі Google-Forms на електронну скриньку після завершення консультування. Дослідження проводилось з дотриманням етичних стандартів наукового дослідження, участь у дослідженні була добровільною, що підтверджується тим, що перед дослідженням учасники висловлювали згоду взяти у ньому участь. Задля збереження конфіденційності інформації, та витримання етичних стандартів дослідження було вирішено не збирати особистих даних (окрім віку), зосереджуючись виключно на питаннях досвіду консультування та самооцінки розвитку менталізації, суб'єктності та віри у ефективність психологічного впливу. На другому етапі дослідження участь у повторному опитуванні взяли 32 особи.

Методи дослідження. У дослідженні було використано шкалу самооцінки розвитку менталізації та суб'єктності у процесі психологічного консультування орієнтованого на розвиток менталізації (СОМС), яка піддається апробації. Шкала СОМС складається з 11 запитань, які оцінюються за 5-бальною шкалою Лайкерта (ні = 0, так = 4). З них 4 питання (1, 9, 10, 11) спрямовані на самооцінку динаміки розвитку менталізації, та 6 питань (2, 3, 4, 5, 6, 7, 8) на самооцінку розвитку суб'єктності у процесі психологічного впливу. Методику «Belief in the Efficacy of Psychotherapy (BEP) (Revised)» (Віра у ефективність психотерапії (Переглянута)), яка складається з 13-ти питань, що оцінюються за 5-бальною шкалою Лайкерта (1 - зовсім не погоджуюся, 5 - повністю погоджуюся), що

мають на меті вимірювання ступеня віри досліджуваних в ефективність психотерапевтичної допомоги (Gray, 2014).

Опрацювання емпіричних даних здійснювалось у пакеті STATISTICA 8.0. Використано аналіз описової статистики для перевірки конституційної надійності шкали СОМС, метод α -Кронбаха для встановлення внутрішньої надійності шкали СОМС, метод експлораторного факторного аналізу (аналіз головних компонент) для перевірки структурної валідності шкали СОМС, кореляційний аналіз для перевірки конструктивної валідності шкали СОМС.

Результати

Конституційна надійність методики. Для перевірки конституційної надійності методики було проведено перевірку описової статистики, що дало можливість встановити, що шкала СОМС характеризується високою конституційною надійністю, про що свідчить нормальний розподіл шкал методики. Шкали загального результату, менталізації та суб'єктивності мають розподіл узгоджений з нормальним ($p \leq 0,001$).

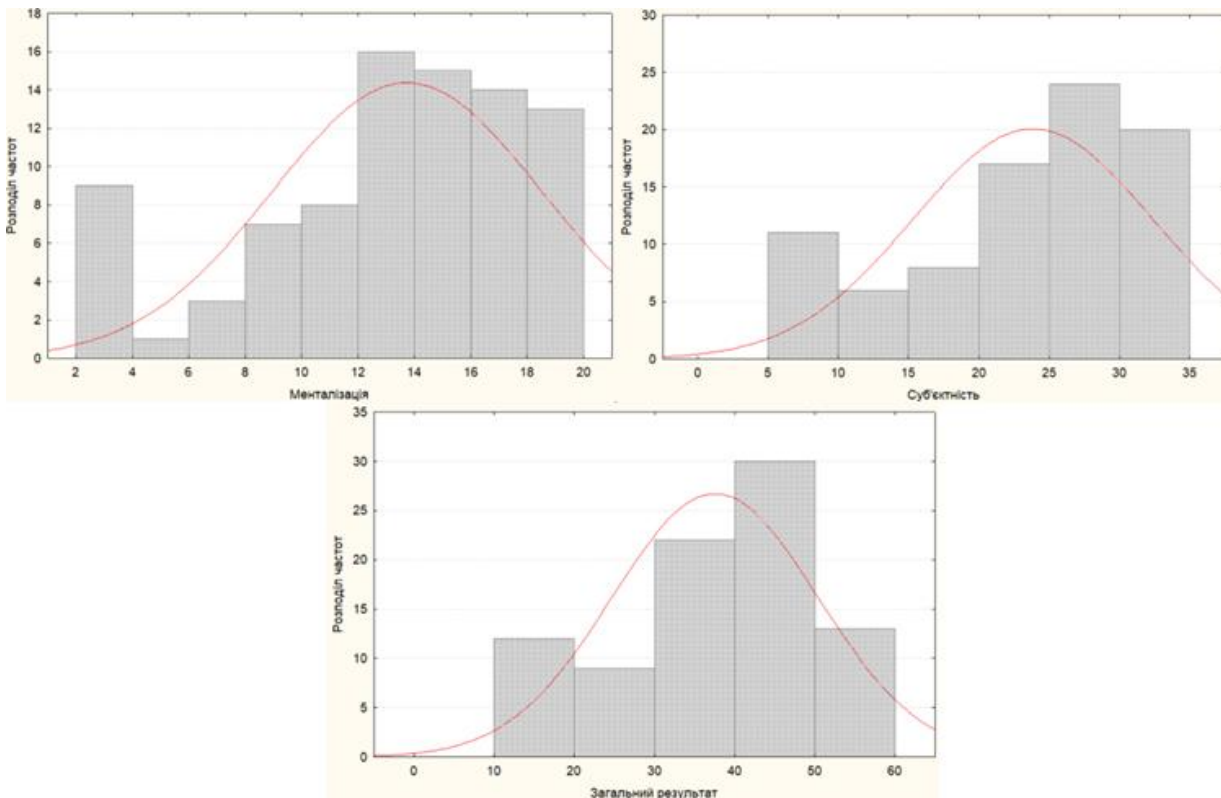
Таблиця 1

Конституційна надійність (Описовий аналіз результатів СОМС методики)

	Mean	Median	Min	Max	Std.Dev.	Skewness	Std.Err. – Skewness	Kurtosis	Std.Err. – Kurtosis
Загальний	38,6	41,0	11,0	55,0	12,19	-0,84	0,22	0,00	0,44
Менталізація	14,1	15,0	4,0	20,0	4,58	-0,79	0,22	-0,12	0,44
Суб'єктивність	24,5	26,0	7,0	35,0	8,04	-0,80	0,22	-0,16	0,44

Рисунок 1.

Розподіл частот шкал методики СОМС

Із представленої статистики можна зробити висновок щодо високого рівня конституційної надійності шкали СОМС.

Внутрішня надійність Для перевірки внутрішньої надійності шкали СОМС, було застосовано метод α -Кронбаха. Згідно з аналізом, шкала загального результату опитувальника має високий показник внутрішньої надійності (Cronbach $\alpha=0,83$) так само як і підшкали менталізації (Cronbach $\alpha=0,94$), та суб'єктності (Cronbach $\alpha=0,75$), що є показником достатньо доброї узгодженості питань у шкалах СОМС. Для аналізу взаємозв'язку між рівнем суб'єктності та менталізації, було додатково підраховано загальний результат кожного учасника, та проведено аналіз кореляції. Згідно з результатами, бачимо взаємозв'язок між усіма складовими шкали СОМС. Усі питання шкали корелюють з загальним результатом ($p \leq 0,001$)

Таблиця 2

Внутрішня надійність (Внутрішній кореляційний аналіз шкали СОМС)

	Загальний результат	Менталізація	Суб'єктність
1	.79**	.79**	.76**
2	.80**	.71**	.80**

3	.85**	.66**	.90**
4	.84**	.69**	.87**
5	.85**	.74**	.84**
6	.75**	.71**	.73**
7	.77**	.66**	.78**
8	.81**	.73**	.82**
9	.81**	.88**	.71**
10	.86**	.90**	.78**
11	.64**	.79**	.52**

**p ≤ .001

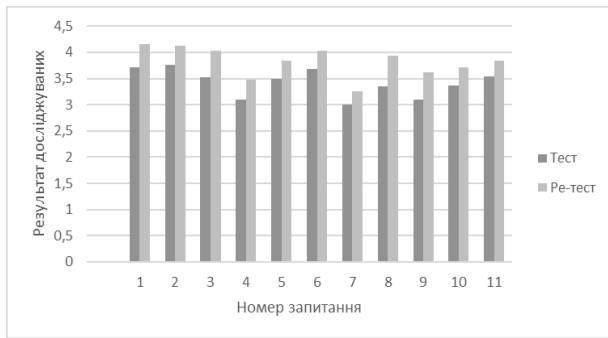
Підсумовуючи, можна зазначити, що внутрішня узгодженість питань у шкалах СОМС є високою, що дозволяє залишити у структурі методики всі питання.

Ре-тестова надійність. Повторне тестування проводилось на тій самій вибірці досліджуваних через 1 місяць після первинного тестування. Методику пройшли 32 особи. Результати ре-тесту було проаналізовано методом порівняльного аналізу критерію Т-Student. За шкалами загальних результатів статистично значущих відмінностей не виявлено.

Можемо спостерігати статистичну різницю ($p=0,032$) у сторону підвищення рівня самооцінки розвитку менталізації, йдеться про питання методики № 8: *“Чи можна сказати, що після консультацій у «Порадні» Ви стали краще розуміти події Вашого життя?”*, де середній результат за відповідями під час першого дослідження становить 3,34 бали, а у повторному тестуванні становить 3,93 бали ($p=0,032$). Усі інші питання методики, хоча і вказують на позитивну динаміку, як і відповідь на питання № 8, проте, динамічна зміна не є статистично значущою.

Рисунок 2

Ре-тестова надійність (Ре-тестовий порівняльний аналіз шкали СОМС)

Отже, за результатами порівняльного аналізу за критерієм T-Student, можемо сформулювати висновок, що методика володіє високою ре-тестовою надійністю та стійкістю вимірювального показника у часі.

Структурна валідність. Для аналізу структурної валідності було проведено факторний аналіз методом експлораторного факторного аналізу (ЕФА), методом головних компонент, було виявлено, що усі твердження методики вимірюють один фактор котрий описує 69,92% сукупної дисперсії даних.

Таблиця 3

Факторна валідність шкали СОМС (Extraction: Principal components)

Питання	Factor - 1
1	,887
2	,871
3	,869
4	,842
5	,878
6	,839
7	,766
8	,845
9	,812
10	,876
11	,686
Expl. Var	,691

За результатами факторного аналізу найнижче факторне навантаження припадає на твердження №11 *«Чи можна сказати, що Ви відчуваєте більше відповідальності щодо своїх вчинків?»*, $r = (0.686)$. Відповідно до аналізу факторних навантажень (табл. 3), можна констатувати її часткове співпадіння із оригінальним задумом методики.

Конструктна конвергентна валідність. Для перевірки методики на конструктну конвергентну валідність було проведено аналіз кореляції за методом Спірмена з методикою *«Belief in the Efficacy of Psychotherapy (BER) (Revised)»* (Віра у ефективність психотерапії (Переглянута)).

Високі кореляції шкали СОМС можна спостерігати між питанням №2 *«Чи можна сказати, що після консультацій у Порадні для Вас у житті стало щось більш зрозумілим?»* та питання №11 методики ВЕР *«Психотерапія може допомогти людям мати більш приємні стосунки»* ($r=0,42$; $p\leq 0,001$) та питання №5 *«Спілкування з терапевтом – це хороший спосіб почувати себе більш комфортно»* ($r=0,37$; $p\leq 0,001$).

Міцноскорельованими також виявились питання №3 шкали СОМС *«Чи можна сказати, що після консультацій у Порадні Ви стали краще розуміти свої емоції?»* та питання № 11 методики ВЕР *«Психотерапія може допомогти людям мати більш приємні відносини»* ($r=0,36$; $p\leq 0,001$).

Питання № 5 шкали СМДС: *«Чи можна сказати, що після консультацій Ви почали більш сміливо роздумувати та говорити про свої емоції та переживання?»* має високий показник кореляції з питанням № 6 методики ВЕР: *«Психотерапія може допомогти людям навчитися, краще функціонувати у школі (на роботі)»* ($r=0,42$; $p\leq 0,001$)

Можемо бачити, що питання № 7 шкали СОМС: *«Чи можна сказати, що після консультацій Ви стали простіше ставитись до критики у Вашу сторону?»* має взаємозв'язок з питанням № 6 ВЕР: *«Психотерапія може допомогти людям навчитися, краще функціонувати в школі (на роботі)»* ($r=0,36$; $p\leq 0,001$) та із

питанням №13 методики ВЕР *«Психотерапія може покращити здатність людини бути проникливою»* ($r=0,45$; $p\leq 0,001$).

Питання № 8 шкали СОМС: *«Чи можна сказати, що Ваші почуття та переживання стали для Вас більш безпечними?»* має якісний коефіцієнт кореляції з питанням № 1 методики ВЕР: *«Психотерапія може допомогти людям пережити важкі моменти в їхньому житті»* ($r=0,36$; $p\leq 0,001$) та із питанням №2 методики ВЕР: *«Загалом я не вважаю, що розмова з терапевтом є ефективним способом вирішення проблем»* ($r=0,45$; $p\leq 0,001$) та питанням №3 методики ВЕР: *«Психотерапія може бути ефективним способом покращення якості життя»* ($r=0,46$; $p\leq 0,001$)

Питання № 9 шкали СОМС: *«Чи можна сказати, що ви почали діяти більш розсудливо навіть під впливом сильних переживань та емоцій?»* має сильну кореляцію з питанням №3 методики ВЕР: *«Психотерапія може бути ефективним способом покращення якості життя»* ($r=0,49$; $p\leq 0,001$), а також з питанням №8 методики ВЕР: *«Психотерапія може допомогти людям навчитися краще функціонувати на роботі»* ($r=0,43$; $p\leq 0,001$)

Питання № 10 шкали СОМС: *«Чи можна сказати, що Ваші почуття та переживання стали для Вас більш безпечними?»* має взаємозв'язок із питаннями № 1 методики ВЕР: *«Психотерапія може допомогти людям пережити важкі моменти в їхньому житті»* ($r=0,36$; $p\leq 0,001$), з питанням № 2 методики ВЕР: *«Загалом я не вважаю, що розмова з терапевтом є ефективним способом вирішення проблем»* ($r=0,38$; $p\leq 0,001$) питанням №3 методики ВЕР: *«Психотерапія може бути ефективним способом покращення якості життя»* ($r=0,39$; $p\leq 0,001$)

Питання № 11 шкали СОМС: *«Чи можна сказати, що Ви відчуваєте більше відповідальності щодо своїх вчинків?»* має взаємозв'язок з питанням № 2 методики ВЕР: *«Загалом я не вважаю, що розмова з терапевтом є ефективним способом вирішення проблем»* ($r=0,36$; $p\leq 0,001$)

З окремими питаннями методики ВЕР корелює результат шкали менталізації: питання №2 *«Загалом я не вважаю, що розмова з терапевтом є*

ефективним способом вирішення проблем» ($r=0,38$; $p\leq 0,001$) та з питанням №3 «*Психотерапія може бути ефективним способом покращення якості життя»* ($r=0,40$; $p\leq 0,001$)

Отже, методика СОМС характеризується високим рівнем конструктивної конвергентної валідності, адже визначені шкали корелюють між собою, а, також, окремі питання методики корелюють з окремими питаннями методики “Belief in the Efficacy of Psychotherapy (BEP) (Revised)” (Віра у ефективність психотерапії (Переглянута)), що також свідчить про високий рівень валідності методики СОМС.

Дискусія результатів та висновки

Результати проведених нами досліджень щодо розробки та апробації шкали СОМС (самооцінки динаміки менталізації та суб’єктності у процесі психологічного впливу) свідчать про високу внутрішню, конституційну та ретестову надійність методики так само як про її високу структурну та конституційну конвергентну валідність. Загалом результати теоретичної та емпіричної апробації шкали СОМС вказують на її вкоріненість у теоретичному та методологічному підґрунті та на її практичну значущість для психологічної практики в Україні.

Результати досліджень узгоджені з теоретичним ядром методики щодо розвитку менталізації та рефлексивної функції у процесі психологічного впливу (Bateman & Fonagy, 2006; Fonagy, & Allison, 2012), з дослідженнями щодо ефективності психотерапії, що базується на менталізації (P. Fonagy, 2015, Кнох, 2011) та з розробленими методиками дослідження менталізації (Hausberg & Schulz & Pieglar, 2012; Gori, et al., 2021), рефлексивної функції (Fonagy P, et al., 2016), суб’єктності (Tapal, et al. 2017) та ефективності психотерапевтичних інтервенцій (Volpe, 2014; Frey & Beesley & Liang, 2009).

Цікавим є те, що у ретестових дослідженнях виявилось, що позитивний ефект психологічного консультування, що в основі має розвиток менталізації продовжує зростати навіть один місяць після закінчення безпосереднього психологічного впливу та психологічних консультацій. Такий результат свідчить

про те, що у процесі психологічного консультування, що базується на менталізації, відбувається розвиток компетентності осмислення досвіду, що створює умови для перетворення симптому на переживання та, згодом на осмислений образ цього переживання. Такий результат узгоджується із дослідженнями ефективності психодинамічної теорії P.Fonagy (Fonagy, 2015).

Результат щодо виділення у факторному аналізі одного сукупного фактору для самооцінки менталізації та суб'єктності є важливим та окреслює вектор та перспективи подальшого дослідження щодо апробації шкали СОМС. У цьому контексті вбачаємо можливим доопрацювання методики таким чином, щоб питання самооцінки менталізації та суб'єктності були більш диференційованими. Отриманий результат підтверджує думку про те, що теоретично та методологічно, явище суб'єктності постає епіфеноменом щодо явища менталізації та формується на основі добре розвиненого останнього (Кнох, 2011).

Ще одним результатом, що є важливим у контексті дискусії щодо валідності та надійності шкали СОМС є позитивна кореляція підшкали менталізації методики СОМС з питаннями методики ВЕР, які з одного боку вказують на те, що з підвищенням рівня менталізації зростає відчуття наче «розмова з терапевтом не є ефективним способом вирішення проблем», а з іншого – зростає відчуття наче: «психотерапія може бути ефективним способом покращення якості життя». Такий позірний парадоксальний результат є латентним свідченням того, що клієнти після консультацій у “Порадні”, що спрямовані на розвиток менталізуючої здібності переходять з інфантильного способу вирішення проблем (де проблеми можуть вирішуватись, якщо комусь поскаржитися на них) до дорослого світу невирішених парадоксів. Такий результат є, поряд з іншим, свідченням підвищенням рівня суб'єктності досліджуваних.

Підсумовуючи, наголошуємо на тому, що теоретично розроблена та емпірично апробована шкала самооцінки розвитку менталізації та суб'єктності у процесі психологічного консультування (СОМС) є валідною та надійною, що

дозволяє її застосування як у науковій психології з метою проведення досліджень ефективності психологічних інтервенцій так і у психологічній практиці.

Конфлікт інтересів

Автори статті заявляють про відсутність конфлікту інтересів.

References

- Wączkowski, B. M., Cierpiąłowska, L. (2015). Mentalization within close relationships: The role of specific attachment style. *Polish Psychological Bulletin*, 46(2), 285–299. <https://doi.org/10.1515/ppb-2015-0035>
- Bateman A., Fonagy P. (2006). *Mentalization-Based Treatment for Borderline Personality Disorder: A Practical Guide*. Oxford: Oxford University Press.
- Bateman, A., Fonagy, P. (2013). Mentalization based treatment for borderline personality disorder. *World Psychiatry*, 9(1), 11–15. <https://doi.org/10.1002/j.2051-5545.2010.tb00255.x>
- Bollas Ch. (2021). *Tin' ob'jekta [The Shadow Of The Object]*. Kyiv: Vydavnyctvo Rostyslava Burlaky) [in Ukrainian]
- Bull, R., Phillips, L. H., Conway, C. A. (2008). The role of control functions in mentalizing: Dual-task studies of theory of mind and executive function. *Cognition*, 107(2), 663–672. <http://dx.doi.org/10.1016/j.cognition.2007.07.015>
- Caston, J. (2011). Agency as a Psychoanalytic Idea. *Journal of the American Psychoanalytic Association*, 59(5), 907–938 <https://doi.org/10.1177/0003065111422541>
- Ditjuk P. (2021). Projektnyj pidkhid do rozvytku sub'jektnosti [Project way for subjectness development]. *Tekhnologhiji rozvytku intelektu*, 5-1(29) DOI: <https://doi.org/10.31108/3.2021.5.1.6>
- Duschinsky R., Foster S. (2021). *Mentalising and Epistemic Trust: The work of Peter Fonagy and colleagues at the Anna Freud Centre* Publisher: Oxford University Press Print Publication. <https://doi.org/10.1093/med-psych/9780198871187.001.0001>

- Fonagy P. (1989). On Tolerating Mental States: Theory of Mind in Borderline Patients. *Bulletin of the Anna Freud Centre*, 12(2), 91-115.
- Fonagy P. (2015). The effectiveness of psychodynamic psychotherapies: An update. *World Psychiatry*, 14(2), 137–150. <https://doi.org/10.1002/wps.20235>
- Fonagy P., Allison E. (2012). What is mentalization? The concept and its foundations in developmental research. In N. Midgley & I. Vrouva (Eds.) *Minding the child: Mentalization-based interventions with children, young people and their families*.
- Fonagy P., Luyten P., Moulton-Perkins A., Lee Y.W., Warren F., Howard S., et al. (2016). Development and validation of a self-report measure of mentalizing: The Reflective Functioning Questionnaire. *Plos One*, 11(7), 1-28. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0158678>
- Fonagy P., Redfern S., Charman, T. (1997). The relationship between belief–desire reasoning and a projective measure of attachment security (SAT). *British Journal of Developmental Psychology*, 15(1), 51–61. <https://doi.org/10.1111/j.2044-835X.1997.tb00724.x>
- Fonagy P., Target M. (1997). Attachment and reflective function: their role in self-organization. *Development and Psychopathology*, 9(4), 679–700. [doi:10.1017/S0954579497001399](https://doi.org/10.1017/S0954579497001399)
- Frey L. L., Beesley D., Liang Y.-S. (2009). The Client Evaluation of Counseling Inventory: Initial validation of an instrument measuring counseling effectiveness. *Training and Education in Professional Psychology*, 3(1), 28–36. <https://doi.org/10.1037/a0012439>
- Gori A., Arcioni A., Topino E., Craparo G., Lauro R. (2021). Development of a New Measure for Assessing Mentalizing: The Multidimensional Mentalizing Questionnaire (MMQ). *Journal of Personalized Medicine*, 11(4), 1-16. <https://doi.org/10.3390/jpm11040305>
- Gweon H., Dodell-Feder D., Bedny M., Saxe R. (2012). Theory of mind performance in children correlates with functional specialization of a brain region for thinking

about thoughts. *Child Development*, 83(6), 1853–1868.
<http://dx.doi.org/10.1111/j.14678624.2012.01829.x>

Hausberg M., Schulz H., Piegler T. (2012). Is a self-rated instrument appropriate to assess mentalization in patients with mental disorders? Development and first validation of the Mentalization Questionnaire (MZQ). *Psychotherapy Research*, 22(6), 699–709. <https://doi.org/10.1080/10503307.2012.709325>

Jensen T.W, Høgenhaug S.S, Kjølbye M, Bloch M.S. (2021). Mentalizing Bodies: Explicit Mentalizing Without Words in Psychotherapy. *Frontiers in Psychology*, 12, 1-15. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2021.577702>

Juul S., Lunn S., Poulsen S., Sørensen P., Salimi M., Jakobsen J. C., Simonsen S. (2019). Short-term versus long-term mentalization-based therapy for outpatients with subthreshold or diagnosed borderline personality disorder: a protocol for a randomized clinical trial. *Trials*, 20(1), 1-15 <https://doi.org/10.1186/s13063-019-3306-7>

Kechur R.V., Semkiv I.I., Tymkiv T. Efektyvnist modeli suspilno oriietovanoho navchannia klinichnykh psykholohiv (na prykladi proektu “Poradnia” kafedry psykholohii ta psykhoterapii Ukrainskoho katolytskoho universytetu.[Effectiveness of service learning model of clinical psychologists' academic education (case of “Poradnya” – project of Psychology and Psychotherapy Department of Ukrainian Catholic University)] *Ghabitus*, 39, 273-280 <https://doi.org/10.32843/2663-5208.2022.39.49>

Knox, J. (2011). *Self-agency in psychotherapy: attachment, autonomy, and intimacy*. New York, London: Norton & Company.

Knox, J. (2009). When words do not mean what they say: Self-agency and the coercive use of language. *Journal of Analytical Psychology*, 54(1), 25-41. <https://doi.org/10.1111/j.1468-5922.2008.01755.x>

Luyten P., Campbell C., Allison E., Fonagy P. (2020). The Mentalizing Approach to Psychopathology: State of the Art and Future Directions. *Annual Review of Clinical Psychology*, 16, 297-325. <https://doi.org/10.1146/annurev-clinpsy-071919-015355>

- Meshherjakov D. (2017). Suchasni tendenciji doslidzhennja sub'jektivnosti. [Current research trends of the subjectness] *Tekhnologhiji rozvytku intelektu*, 2-6(17) <https://doi.org/10.31108/>
- Semkiv, I. ., Turetska, K. ., Kryvenko, I. ., & Kechur , R. . (2022). Linguistic and Psychometric Validation of the Ukrainian Translation of the Inventory of Personality Organization-Revised (IPO-R-UKR). *East European Journal of Psycholinguistics*, 9(1). <https://doi.org/10.29038/eejpl.2022.9.1.sem>
- Tapal A., Oren E., Dar R., Eitam B. (2017). The Sense of Agency Scale: A Measure of Consciously Perceived Control over One's Mind, Body, and the Immediate Environment. *Frontiers in Psychology*, 8, 15-52. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2017.01552>
- Turecjka Kh., Kunikevych B. (2020). Ukrajinomovna adaptacija opytuvaljnyka mentalizaciji na neklinichnij vybirci. *Ghabitus*, 17, 131–136.) <https://doi.org/10.32843/2663-5208.2020.17.23>
- Volpe E. G. (2014). *Belief in the Efficacy of Psychotherapy (BEP): Psychometric Scale Development and Examination of Theoretical Correlates*. Knoxville: University of Tennessee, Knoxville.